

ДИСТРИБУТИВНА І КОМПОНЕНТНА МЕТОДИКИ АНАЛІЗУ ОМОНІМІЧНИХ ЗНАЧЕНЬ В СИСТЕМІ АНГЛІЙСЬКОГО ІМЕННИКА (на корпусному матеріалі)

НАВРОЦЬКА І. М.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Встановлення системних відмінностей між полісемією й омонімією являє собою невирішену дотепер проблему теоретичного й прикладного характеру. Мовленнєва омонімія легко пояснюється та “нейтралізується” завдяки контекстному оточенню. Закономірності сполучуваності лінгвістичних одиниць сьогодні дедалі більше враховуються під час комплексного дослідження цих одиниць. Відбувається також постійне вивчення різних аспектів іменника, зокрема його полісемічної репрезентації. Іменник часто синкретично може містити окрім традиційної предметної ознаки, додаткові ознаки дії, стану чи властивості, які активізуються лише за певних контекстних умов.

О. С. Ахманова, В. В. Виноградов, Ю. С. Маслов, Й. С. Тишлер, Д. М. Шмельов неодноразово наголошували на тому, що немає уніфікованого критерію визначення абсолютної межі, за якою нове значення втрачає зв'язок з інваріантною семантичною ознакою (семантичним інваріантом, глибинним смислом), й відкривається простір для нового слова [4, с. 48–49]. О. Д. Огуй пояснює ситуацію, що склалася, таким чином: “Визнаних критеріїв до цього часу немає, бо відсутня загально визнана концепція семантичних підкласів слів та класифікації “рольових партнерів” лексеми, якими можна було б оперувати при розмежуванні” [6]. Термінологічна невизначеність та незнання основних семасіологічних понять, про які говорить Ю. Д. Апресян, робить пошуки будь-яких критеріїв марними [1, с. 184].

Поняття полісемії та омонімії ряд вчених взагалі відмовляється визнавати (О. О. Залевська, В. В. Колесов, В. М. Марков, В. Г. Руделев Ю. П. Сорокін, І. С. Торопцев), або об'єднує під терміном “неоднозначність” чи “невизначеність” як різні аспекти одного і того ж явища (К. Бальдінгер, М. П. Кочерган, Г. Пауль) [3, с. 24]. З. О. Харитончик називає полісемію та омонімію рівноправними “видами неоднозначності” [9, с. 43]. У сучасній західноєвропейській лінгвістиці розповсюдження набула “теорія невизначеності”, тоді як в східноєвропейській – “теорія лексико-семантичної варіативності”, – наголошує О. Д. Огуй [6, с. 3].

Проте, спроби вирішення проблеми співвідношення полісемії та омонімії й зараз найчастіше зводяться до пошуків критеріїв їх розмежування, які умовно поділяються на: 1) семантичні 2) граматико-синтаксичні 3) мовно-історичні та 4) психофізіологічні критерії [8, с. 10]. Критерієм омонімії, на який рідко звертають увагу, є “унікальність” комбінації значень лексеми. Неунікальність набору значень свідчить про багатозначність [1, с. 184]. У працях Є. Р. Куриловича, О. І. Смирницького, Р. Уелса, У. Вейнрейха така неунікальність вважається безперечною рисою багатозначності.

У кожному словнику по-своєму, подекуди довільно, зафіксовані наслідки лексико-семантичної дивергенції. “Опозиція полісемії й омонімії в загальній

системі дивергентних відношень займає особливе місце” [7, с. 83]. О. М. Соколов вважає, що “проблема розмежування полісемії й омонімії пов’язана не стільки у “відшуканні” структурних диференційних ознак, скільки у встановленні закономірних зв’язків між лексами (тобто “конкретними слововжитками” – за О. Д. Огуєм), які є представниками одного слова, так само як і між семантичними комплексами” [7, с. 83].

У результаті проведених В. В. Левицьким та О. Д. Огуєм психолінгвістичних експериментів було з’ясовано, що між полісемією та омонімією “немає різких меж внаслідок певної взаємодії значень у лексиці”, а також, що “група релевантних ознак” компонентно-стереотипного характеру, яка виникає у “ментально-семантичній сітці” й реалізується шляхом контексту, що виражає “ментальну дистрибутивність”, свідчать про цілісність, “голістичність” полісемії [6].

Д. М. Новиков вважає, що в основі розрізнення полісемії та омонімії лежить когнітивно-семантичний критерій, за яким відповідність чи невідповідність між лексичними прототипами (інваріантами) свідчить про полісемію або омонімію порівнюваних звукокомплексів (слів) [5, с. 7].

І. С. Губанова, досліджуючи структурні та кількісні характеристики дев’яти формально-змістовних класів омонімів сучасної англійської мови, зазначила, що жоден критерій поодиночі не вирішує проблеми розмежування полісемії та омонімії, і тому їх треба комплексно враховувати [2, с. 9].

Л. П. Солдатова запропонувала у ролі критерію розмежування повних лексичних омонімів інформаційно-кореляційний критерій – наявність чи відсутність інформаційної кореляції між значеннями одного і того ж слова (які становлять інформаційний масив) [8, с. 20].

У нашій науковій розвідці взято за мету не знаходження якогось нового критерію, а розмежування полісемічних та омонімічних лексико-семантичних варіантів (далі – ЛСВ) у складі одного чи різних іменників шляхом комплексного дистрибутивно-компонентного аналізу. Оскільки дистрибуцію (сполучуваність) ми вважаємо первинною передумовою ідентифікації омоніма в текстових умовах, а віднесеність до певної лексико-семантичної категорії й компонентний склад іменника наступними за важливістю, то першочерговими завданнями було: встановлення частотних умов сполучуваності, у даному випадку, іменників **adjutant₁** “ад’ютант” і **adjutant₂** “індійський воластий лелека”, **clinker₁** “клінкерна цегла” та “що-небудь першогоякісне”, **fiddle₁** “скрипка” і **fiddle₂**, “мор. сітка на столі (щоб речі не падали під час хитавиці)” та їх подальший компонентний аналіз за ознаками. Утворений в результаті метонімічного чи метафоричного переносу або термінологічний ЛСВ не можна вважати членом зазначеної лексико-семантичної єдності, якщо він не містить жодного компонента інкорпоруючої ознаки, але його доцільніше віднести до іншої лексеми, якій притаманна вже зовсім інша ознака.

Попередньо ми склали список омонімічних значень у системі англійського іменника, спираючись на дані 4-х словників та на “Словник омонімів і омоформ англійської мови” під редакцією Л. В. Малаховського. Частотність в межах 4-ядерних та 4-ад’юнктних моделей іменників, що проаналізовані в поданій

статті, була встановлена на основі комплексної корпусної вибірки з BNC (Британського національного), REUTERS (колекції репортажів), NEWS GB (Британських газет), BROWN (Корпусу американської англійської до 1961 р.), INTERNET (інтернет-текстів), WIKI-EN (Вікіпедії англійською мовою), UKWAC (вебсторінок у Великобританії), I-ARAB-EN (вебсторінок англійською мовою у арабських країнах), BLOGS-EN (політичних блогів) та BE06 (Британського корпусу до 2006). Локальним контекстом було обрано по 5 слів по обидва боки від іменника.

Для значень, які ми вважаємо омонімічними, ми встановили специфічні приєднані слова-поширювачі. Таблиця 1 показує, наскільки дистрибутивні компоненти однозначно вказують на вибір значення в межах найбільш інформативних для іменника моделей сполучуваності (див. “Частотний словник сполучуваності сучасної англійської мови”) [10]. Другий омонім в омпарі є менш частотним (що можна підтвердити в будь-якій системі концептуального типу, наприклад Word Net) або взагалі не зустрічається у вибраних моделях сполучуваності. У випадку *adjutant*₂ для оптимального пошукового результату необхідно подавати *adjutant-bird* або *adjutant-stork*, що свідчить про лексичну окремість значення “індійський властий лелека” (див. табл. 1).

Далі було визначено концептуальні параметри порівнюваних значень:

1) *adjutant*₁: r:concr → t:hum → d:nag “ад’ютант” як виконавець дії (та військовий термін) → ev (нейтральна ознака військового звання);

*adjutant*₂: r:concr/r:propn → t:animal “індійський властий лелека” як зоологічний термін і жива істота → ev (нейтральна ознака живої істоти). Між цими двома різногалузевими омонімами важко простежити систематичний зв’язок, що лежить на поверхні. За свою манеру ходи птах, дійсно, міг отримати таку назву, але ця риса “гордовитості” явно не стосується всіх без винятку осіб, які носять військове звання ад’ютанта, і вона далеко не найважливіша. Для порівняння, ознака, яка поєднує значення “ад’ютант” і “допоміжна речовина” – “допоміжність” – є більш прозорою, оскільки “ад’ютантом” історично вважається особа, яка знаходилася при військовому начальнику для виконання службових доручень, передачі інформації;

2) *clinker*₁: r:concr → t:tool “клінкерна цегла” t:constr “клінкерне судно” → ev (нейтральна ознака приладдя чи конструкції);

*clinker*₂: r:abstr → t:ment → ev:posit (позитивно маркована абстрактна ознака, яка не пов’язана з якимось чітко визначеним денотатом). Це значення протилежне, а отже омонімічне до *clinker* “груба помилка”, яке вперше з’явилося лише у 1940 – 50-х рр.;

*fiddle*₁: r:concr → t:tool:mus → ev (нейтральна ознака предмета);

*fiddle*₂: r:concr → t:tool:device → ev (нейтральна ознака предмета). “Торгівля з-під поли” як одне зі значень іменника *fiddle* містить різко негативну ознаку, тому його теж можна виділити самотійним словом, а його параметри будуть такі: r:abstr → t:poss → ev:neg (негативна ознака виду діяльності, пов’язаної з володінням);

Дистрибутивні компоненти в моделях іменників *adjutant*, *clinker* і *fiddle*¹

Гіпер-лексема	<i>adjutant</i>		<i>clinker</i>		<i>fiddle</i>	
Значення	adjutant₁ an officer who acts as military assistant to a more senior officer	adjutant₂ large Indian stork with a military gait	clinker₁ a hard brick used as a paving stone	clinker₂ <i>Brit:</i> something first-rate	fiddle₁ bowed stringed instrument that is the highest member of the violin family with four strings and a hollow body and an unfretted fingerboard	fiddle₂ a device (as a slat, rack, or light railing) to keep objects from sliding off a table aboard ship
Моделі іменника						
Ядерні моделі: 1) noun + N	general 3731 ²	stork 90 bird 10	brick 77 construction 41 boat 28	product 10	player 2890 music 512 maker 232	–
2) A + noun	assistant 1037 regimental 386 personal 93 naval 33 chief 32 deputy 27 real 24 former 5 first 4	–	overlapping 10	–	second 6683 traditional 54 two-stringed 4 keyed 9	–
3) Ving + noun	act 72 become 43 include 1	–	use 32 remove 10 produce 6	–	play 391 feature 32 win 33	–
4) Ven + noun	appoint 845 make 173 name 38	–	glue 4 call 4	–	–	–

Ад'юнктні моделі: 1) N'noun	battalion 281 army 119 brigade 75 squadron 36 staff 14 post 13 state 35	–	cement 293	–	bass 226 spike 112 Gypsy 55 horse-head 53	–
2) noun + Ving	want 11 sit 10 command 10 deal 9 wait 9 shoot 7 ask 6	–	grind 30 rest 11 form 10 deaden 10 race 10 plank 8	–	play 259	–
3) noun + Ven	wound 18 decree 8 remove 8 inform 14 return 9 consign 5	–	build 452	–	make 22 use 41 borrow 4	–
4) noun + NV₌	write 11 go 10 try 10 show 9 laugh 9	–	build 60 grind 9	–	grow 30 diddle 20 weep 7	–

Дистрибутивно-компонентний метод виділення омонімічних ЛСВ у семантичній структурі іменників є, на наш погляд, досить ефективним практичним інструментом. При встановленні суттєвих відмінностей чи спільних рис між ЛСВ контекстна спрямованість їх семантизації відіграє основну роль. Компонентна категоризація значення за набором онтологічних параметрів дозволяє виділити ознаки (компоненти ознак) та встановити або скасувати наявність між ними систематичного полісемічного зв'язку. Перспективами дослідження вбачаємо, по-перше, редагування списку англійських омонімів іменників (повних омонімів), по-друге, розширення переліку базових іменникових моделей, а також їх індивідуальний підбір до іменників, які потрібно подавати в різних словникових статтях як омоніми.

ПРИМІТКИ

¹Під “noun” мається на увазі ЛСВ, який потрібно виділяти самостійним словом (омонімом). В таблиці використані такі умовні скорочення: N – іменник, вжитий в називному відмінку, в однині; A – прикметник в основній формі; NV₌ – інфінітив без частки to; V_{ing} – дієприкметник або прикметник на -ing; V_{en} – дієприкметник доконаного виду.

²Приблизна частотність вживання слова в корпусі, який складався б з 1 млн. слів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Юрий Дереникович Апресян. – М. : Наука, 1974. – 367 с.
2. Губанова И. С. Структурно-квантитивная характеристика омонимии в современном английском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / И. С. Губанова. – Нижний Новгород, 2010. – 18 с.
3. Кочерган М. П. Лексическая сочетаемость омонимов и лингвистический статус омонимии / М. П. Кочерган // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. – 1981. – № 5. – С. 47–55.
4. Малаховский Л. В. Теория лексической и грамматической омонимии / Лев Владимирович Малаховский. – М. : Наука, 1990. – 238с.
5. Новиков Д. Н. Разграничение полисемии и омонимии в свете когнитивной лингвистики (на материале современного английского языка) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Новиков Дмитрий Николаевич. – СПб., 2001. – 173 с.
6. Огуй О. Д. Системно-квантитативні аспекти полісемії в німецькій мові (синхронія, діахронія та панхронія) : автореф. дис. ... доктора філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. Д. Огуй. – К., 2000. – 37 с.
7. Соколов О. М. Вопросы структурно-семантической дивергенции в лексике / Олег Михайлович Соколов. – Нежин : ТОВ “Тідромакс”, 2009. – 332 с.
8. Солдатова Л. П. Розмежування явищ повної лексичної омонімії та полісемії (словниковий та функціонально-стилістичний аспекти) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Л. П. Солдатова. – К., 2007. – 23 с.
9. Харитончик З. А. Лексикология английского языка / Зинаида Андреевна Харитончик. – Мн. : Вышэйшая школа, 1992. – 229 с.
10. Частотный словарь сочетаемости современного английского языка. Лексикографическое пособие / [Н. О. Волкова, Р. З. Гинзбург, В. И. Перебейнос и др.]. – М. : Наука, 1971. – Ч. I. – С. 60–66.
11. Intelligent Tools for Creating and Analysing Electronic Text Corpora for Humanities Research (IntelliText). University of Leeds [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sm1c09.leeds.ac.uk/itweb/htdocs/Query.html#>

ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ФАКТОРІВ НА ПРОСОДИЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ ВІДМОВИ В АНГЛІЙСЬКОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ

СОКИРСЬКА О. С.

*Національний технічний університет України
“Київський політехнічний інститут”*

Питання вивчення впливу соціокультурних факторів на просодичне оформлення англійського мовлення набувають на сучасному етапі розвитку лінгвістики все більшої актуальності. Таке вивчення має особливо велике значення для проведення експериментально-фонетичних досліджень інтонаційного вираження відмови в англійському діалогічному мовленні.